

Український Чорноморський Інститут

Ч.І6

Архієпископ Іларіон

УКРАЇНСЬКИЙ ЗАПОРОЗЬКИЙ СКУТ
НА АФОНІ

Одеса.

1942

На правах рукопису

Авторские права застежки

"По 1914-му році цей український
Скит мав бути сильно занепасти, але
зобовязок українців - не допустити
що цього й таки підтримати його,
як нашу історичну святиню!"

УКРАЇНСЬКИЙ "ЗАПОРОЗЬКИ" СКИТ

НА АФОНІ.

Українці рано з'явилися на Афоні, ще десь у першій половині XI віку, і вже року 1169-го заклали собі окремого монастиря, т.зв.Русикон /Українікон/. Алè монастир цей рано strатив свій український характер,¹ і з бігом часу став монастирем спільним, російсько-українським, а з часом і зовсім російським. Україна рано втратила свій державний характер, бувши захоплена Литвою та Польщею, а пізніше Росією, а це вплинуло й на наш монастир на Афоні,-він зовсім зруїфікувався.

Другий монастир на Афоні, де жили Українці, це був Ставроникита /Нікитин хрест/. Заснування цього монастиря відноситься на 680-й рік за часу царя Константина Погоната. Алè з часу другого арабського нападу на Афон 830-го року монастир цей, разом з іншими, запустів, і був відновлений тільки в X столітті багатою грецькою родиною Ставроникита, від якої й сам одержав свою назву.^{2/} Пізніше монастир знову був запустів і

1/ Див. мою працю "Свята Гора Афон"; 1. Опис Афону, 2. Початкова історія Афону, 3. Монашество на Афоні, 4. Монастири на Афоні, 5. Управління монастирями, 6. Розцвіт Афону за Візантійської доби, 7. Афон під турецькою владою, 8. Русикон /Українікон/ на Афоні, 9. Український Запорозький Скит на Афоні, 10. Зносини України з Афоном, 11. Школи й бібліотеки на Афоні, 12. Знищенння афонських бібліотек, 13. Значення Афона, 14. Головна причина занепаду Афону і 15. Література про Афон.

2/ Еп. П о р ф и р і й: Первое путешествие в афонские монастыри и скиты, Ч.2 ст.185.-Из.С о к о л о в: Состояние монашества в Византийской церкви /842-1204/. Казань, 1894 р.ст.234.

штога піднесеній, і був відновлений після, - його воскресив патріарх Сремія десь за у XVI-му столітті.^{1/} Сремія був у добрих зносинах з Константином Острозьким, і може на його прохання до цього монастиря приймали українців.

В 1847 році в цьому монастирі побував ієромонах Сергій /Святого-рець/ і це застав тут українців. Він пише: "Монастиръ Ставроникитъ греческій; есть впрочемъ часть здѣсь и малороссіянъ, которымъ представлен для русской Службы небольшой параклис /церковь/... Малороссіяне, какъ ни предубѣждены противу москалей, но насъ принялъ здѣсь очень хорошо и въ духѣ искренняго страннопрѣиства".^{2/}

Пізніше дві келії цього монастиря є 42 аскетичні каливі /колибі/ були всі зайняті головно українцями, але вже зрусифікованими.

В XVIII-му віді в Україні сильно запалилася була повищена національна свідомість, особливо через повстання проти Москви гетьмана Івана Mazепи. Але Mazепа 7 червня 1709-го року програв свій бій з Москвою, і змушеній був покинути Україну з частиною своєї старшини та війська. За кордоном повстака тоді досить численна українська еміграція, а незабаром багато хозацтва прийняло турецьке підданство і оселилося по Дунаю, особливо в Добруджі. Національна свідомість української худості через усі ці події значно піднеслася.

А в Україні по обох боках Дніпра ставало все гірше. На Лівобережній цар Петро I, а пізніше його наслідники, виловлювали всіх "мазепинців", і жорстоко истинили над ними. Народ падав під тяжкими утисками московських постолів та пакифікацій.

Не краще було й на Правобережній, - тут поляки також мордували всіх

1/ Патріарх Сремія II був патріархом тричі в 1572-1575 р.р. Деякі дослідники подають роком заснування Ставроникити 1653 р., але тоді Сремія не був патріархом.

2/Ієромонах Святогорца і друзам своим о Святой Горѣ Афонской, Спб. 1850 р. Ч.II, ст.179-180.

- - -
українців, кого тільки могли. А до цього тут настало велике переслідування православія, сильно тоді підтримане уніяцтвом. Повстала т.зв. Коліївщина, як народний протест проти всіх цих переслідувань українського народу, в якій гинуло багато й незинного народу.

Ось у цей грізний для України час знову звернено пильну увагу на Афон, як на спокійне місце життя й подвигу, де православної віри ніхто не переслідує.

Ще року 1614-го з Афону писав ігумен Дерманського монастиря на Волині, Ісаакій Борискович, підкреслючи власне релігійний спокій на Афоні, для українця під Польщею такий малознаний: "Благодатю Христа моєго достиг до Афонской Горы, опочих мало от трудов непомърных. Нынѣ увидѣх пристанище Пречистыя Матери Божія, иде же веліе безмолвіе: ни еретици клевещуть, ни мнѧцісѧ христіане - хаеолицы навѣтують, ни ласканіем и дарми неутвержденых прельщають, ниже прельщаемаго зде обрѣтають, ни вопло, ни кличу на церковь Христову. Воистину пристанище не от человѣкъ созданное, но ст Божія смотрѣнія".^{1/} І саме в цей час повстас на Афоні новий Скит, уже виразно національний, чисто український.

Коли на Афоні з'явився мазепинці, вони не могли примиритися з чисто російським напрямком Руссикона, і захотіли мати собі свого окремого чисто українського національного монастиря. Цілком можливо, що Руссикон поділяв тоді російську великороджану ідеологію, цеб то був проти українців "мазепинців", а це не давало можности цим останнім селитися в Руссиконі й спокійно служити Богові.

А між тим емігранти, козаки з б.армії гетьмана Мазепи, помалу прибували на Афон, бажаючи в молитві й подвигу закінчити своє життя. Звичайно, вони шукали собі такого місця, де б могли й національно мати нарешті спокій, живучи в рідному оточенні.

Ось у цей час і повстав на Афоні, на землях Пантократорового мана-

-----
1/Акты, относящиеся к истории Западной России, т.IV. ст.43.-433.

стрия чисто український Скит св.Пророка Іллі, або т.зв.Іллінський козацький чи запорозький Скит. Заснував його славний ієросхимонах Паісій Величковський.

Паісій Величковський народився в 1723-му році в м.Полтаві, і був сином настоятеля чи протопопа Полтавського Собору. Навчався він у Києво-Софійській Духовній Академії, але що змалку мав великий потяг до монашого життя, тому вже в 17 літ вступив до Любечського монастиря на Дніпрі, й тут постригся, отримавши імя Платона. Через 4 роки, маючи 19 літ, Величковський перейшов до Медвідівського св.Миколаївського монастиря на Києвщині, але втриматися й тут не зміг, бо скрізь тоді було жорстоке гоління на православні монастирі від католиків та уніятів. Через це й побут Величковського в Києво-Печерській Лаврі так само був короткий, - він постановив утікати від польських переслідувань на затишний Афон.

По дорозі на Афон молодий чернець затримувався в Молдавії та Валахії, де тоді в монастирях було багато українців, і побував в монастирях-скитах Тройстини Микольський та Кіркул. Нарешті, десь року 1744-го /1746?/ Платон Величковський прибув на Афон з добрым знанням монастирського життя в Україні, Молдавії та Валахії, і в 22 роки прийняв постриг і друге імя - Паісій. На Афоні Паісій оселився в бідній каливі Кипарис біля Івано-Краторового монастиря, й увесь віддався аскетичним подвигам, бо був приклонником старого аскетичного монашого подвигу.

Чутка про молодого українського аскета подвижника скоро рознеслася по Афону й повсю ним, і до Паісія почали сходитися ченці, головно українці, а почасті й молдавани. Още й був початок нового українського скита на Афоні під керівництвом Паісія Величковського.

Скоро біля Паісія зібралося стільки української братії, що й стало занадто тісно при його збогатій каливі /колиби/, й Паісій змушеній був просити в Пантократорового монастиря більшої садиби, - і йому віддали заміну порохни стародавньої келії Св.Пророка Іллі. Це було в

1756-му році, і відтоді повстав на Афоні загально відомий Іллінський козацький український Скит.

Паісій був суворий аскет, але в Скиту своїм заповадив кіновіяльний, це бо спільнокітний устав, - ченці мали все спільне: їжу, одягу, працю, молитву, - мати якебудь власне маємо їм заборонялося. Паісій був досвідчений ігумен і твердою рукою провадив свій Скит. Більшість його ченців були вільномісні козаки, що ~~з~~важали вимагати, але не вміли слухатися, а тому проти Паісія Величковського скоро повстало якесь незадоволення, що сильно знеохотило його до свого Скиту й до українців.

У цей час по монастирях Валахії й Молдавії не було доброго порядку, а тому господар Валахії запросив ігумена Паісія до себе настоятелем в монастир Драгомирно. І Паісій року 1763-го покинув свого українського монастиря, а за ним подалася й більша частина Іллінського Скиту, 64 ченці. Це сильно вдарило по Іллінському Скиті, спинивши його добрий розвій.

А Паісій віддав свої великі знання та глибокий досвід Валахії та Молдавії. Року 1763-го Драгомирня перейшла до Австрії, тому Паісій перебрався з своїми численними учнями українцями до Сікульського монастиря в Молдавії. Вкінці його запрошено організувати славний Нямецький монастир в Молдавії, і тут Паісій поклав дуже багато праці разом зо своїми учнями-українцями. Всі вони займалися перекладом з грецької мови творів Св. Отців Церкви, й сильно побільшили бібліотеку Нямця. Року 1796-го Паісій одержав в цьому ж монастирі сан архимандрита, а року 1794-го, на 72-му році життя, й перестався в молдавському Нямецькому монастирі. Духова спадщина по Паісію Величковському була дуже велика, - це головно його переклади св. Отцівських творів, але вся вона позосталася на чужому ґрунті й не дала належного врожаю, бо була відірвана від рідного національного ґрунту. У всякому разі, великий українець через брак національної свідомості не послужив безпосередньо

своїй батьківщині стільки, скільки міг.

Це той Паісій Величковський, про якого навіть Ф.М.Достоєвський, глибокий знахідець російського старчества, писав у своєму романі "Братя Карамазови" /видання А.Марка, 1875 р., т. XII ч. I ст. 32/: "Утверждают, что существовало старчество и у нас на Руси во времена древнейшія, или непременно должно было существовать, но волшебство бывшій России, татарщины, смут, перерыва прежних сношений с Востоком послѣ покоренія Константинополя, установление это забылось у нас и старцы пресеклись. Возрождено же оно у нас опять с конца прошлаго столѣтія одним из великих подвижников /как называет его/ Паісіем Величковским и ученикамъ его, но и доселѣ, даже через сто почти лѣт, существует весьма еще не во всѣх монастырях, и даже подвергалось иногда почти что гоненіям, как неслыханное по Россіи новшество". Таким чином наш українець, Паісій Величковський був відновителем старчества у Росії.

Покинутий Паісієм Величковським року 1763-го Скит Іллінський занепав і майже зникав. Українці-членці, що своїм непослуходом змусили Паісія покинути заснованого ним Скита, самі не могли дати собі ради. Так справа була аж до 1775-го року. Цього ж року, як відомо, цариця Катерина II наказала зрадливо й підступно зруйнувати Січ Запорозьку, і січовики запорожці розійшлися по різних місцях, - багато їх осіло по Дунаку, в Добруджі, на Кубані, в Чорноморі. Багато січовиків подалося й на Афон, і то з немалими маєтками. І Іллінський Скит відразу заповнився й віджив, і був урятований від загибелі.

І з цього часу, по році 1775-му Афонський Іллінський Скит став ефіційним Запорозьким Скитом. Наші запорожці, як знаємо, в загалі дотримувалися нашого стародавнього боярського звичаю, й любили на старість вступати до монастиря, особливо в Київський Печерський. І ото тепер усі зможені, занепалі на дусі, зрадливо вигнані з рідного кубла, запорожці стали масово подаватися до Афону з Дунаку, з Добруджі, з Черноморі.

мор'я, з Кубані, і всі селилися в своєму Іллінському Скиті.

Звичайно, запорожці принесли до Іллінського Скиту всю свою національну ідеологію, всі свої звички з Січі Запорозької, де вони так само жили братерським життям та без жінок. Принесли вони сюди й свої вільно-любні думки й поступовання.

Цікаво тут зазначити, що запорожці підхреслили в своєму Скиті й одну з найголовніших рис нашої Української Церкви. З найдавнішого часу основоположником Української Церкви вважався й уважається в нас Св. Апостол Андрій, в що наша Церква вірила й тепер вірити з давнього передання. Ось тому найбільшою святынею св. Іллінського Скиту стали мощі Св. Апостола Андрія Первозванного,^{1/} які запорожці старанно добули для свого Скита.

Матеріально Іллінський Скит відразу віджив, бо запорожці були заможні, і все своє майно почередавали на Скит. Так само й ті січовики, що жили по інших місцях, щедро жертвували на "свій манастир".

І так жив Іллінський Скит у добробуті аж до 1821-го року, коли на нього несподівано спала велика біда: повстання греків накликало біду на ввесь Афон, а російсько-турецьке напруження, а потім війна стягла репресії на Іллінський Скит. Запорозький ігумен Парфеній, забравши частину ціннішого добра, втік на Чорномор'я. За вісім літ свого господарювання /1821-1829/ на Афоні турки сильно поруйнували Іллінського Скита, і він майже запустів.

В 1829-му році був підписаний Адріанопольський мир, і вже в 1830-му році Іллічський Скит став знову відживати. Вернувся до нього й ігумен Парфеній, вернулися й ченці-запорожці, і Скит знову наповнився. Щедро відідавалися колишні запорожці від Дунаю, Кубані, Чорноморя, жертвували до Скита не спинялися, на Скит записувалися млинни та ұйбині ловлі

1/Письма Святогорца к друзьям своим с Святой Гора Аеонской, Спб.1850р. Ч.11 ст.221.

/рібниці/ по Дунаю, і Скит незабаром віджив і відновив своє українське чорне життя, з ігуменом Парфенієм на чолі.

Але добре спокій поміж ченцями-запорожцями як не було доти, так не було його й далі.

Насельники Іллінського Скиту були все-таки ємігранти, що не могли легко забути минулого, а це їх робило мало служнячими й неспомійними. Січеві звички були занесені й до Святого Скиту, і з цими звичками ігумен Парфеній не міг дати ради. Ігумен цей, що багато витерпів за своє життя, але Скиту ніколи не кидав, як його попередники, помер від чуми, що була занесена на Афон.

В 1836-му році в Іллінському Скиті подвигався ієромонах Аникита, в мірі князь Сергій Олександрович Ширинський-Шихматов і він щедро допоміг нашему Скиту.^{1/} Кости с.Аникити зберігаються в ризниці церкви цього Скиту в простій скриньці, бо на Афоні померлі прόбувають у землі тільки три роки. І Скит і далі добре розвивався, а в 1839-му році Пантократорський манастир, що від нього залежить Іллінський Скит, дав йому Устава, в якому окреслена залежність його від свого монастиря.

В 1841-му році в св.Іллінському Скиті став новий ігумен Паїсій II, з походження басарабський болгарин. Нема відомостей, чи він був обраний, чи був наданий Скиту. І 30 літ твердо правив Скитом цей ігумен, і Скит не зменшувався. Помер Паїсій II року 1871-го. Видно, Паїсієві не легко було правити запорозьким Скитом, бо помираючи, він позоставив завіщання обрати по його смерті ігумена не з своїх українців, якого українці слухатися не будуть, а конче з чужинців.

Більшість ченців не погодилася приймати заповіту свого покійного ігумена, й виставили кандидатом запорожця с.Андрія, а меншість стояла за виконанням заповіту; Пантократор, цебто греки, підтримали меншість.

1/Помер в 1837 р. в Афінах. Див. його "Дневник путешествія" в "Христіанське Чтение" за 1889-1890 роки. Див.ще "Письма Святогорца" 1850 р. Ч.I ст.61-65, Ч.II ст.201.

Зчинився бунт, який сам Афон довго не міг полагодити.^{1/}

Року 1847-го в Пророко-Іллінському Скиті побував ієромонах Сергій-Святогорець, і розповів про нього таке: "Скит стоїть самотно й далеко від моря на північно-східному скилі Святої Гори, на одному з високих пустинних холмів. Тільки на схід він має види, а зо всіх інших боків оточений сусідніми висотами. На захід від нього, на скилі Афонського хребта, в лісі, єдиноко пишається теж руський Скит Богородиці Ксілургу ^{2/} який належить Русику й зайнятий виключно болгарами. Пророко-Іллінський Скит тепер оце тільки починає поправлятися; але він скучений і тісний". Скит цей - щось середнє між спільножитним і своєжитним монастирем. Братія його - всі до одного українці. До теперішнього настоятеля був у них настоятелем чистий росіянин, проти якого так настроїлись українці, власне через його російське походження, що відмовили йому в настоятельстві й змусили відійти зо всіма, хто був з великоросіян. А що Господь зробив? Він їм поставив ігуменом не Українця, і не чистого росіянина, а молдаванина, і таким чином поставив їх у необхідність коритися його старчеській волі. Теперішній їх настоятель, о. Паїсій, людина шляхетних якостей, прекрасного характеру й доброго розсуду. Скільки раз не траклялося мені бути тут, завжди хто небудь з братії іронічно завважав, що ми в Русику під впливом греків і позостаємося в повній від них залежності, тоді як тільки через нас вони можуть підтримувати існування монастиря. В Скиту три церкви. Братства не більше 30 чоловіка. Істотне й реальне джерело існування Скиту - це багаті рибні ловлі на Дунаї, але небезпечні для іноків через потребу стосунків зо світом. В Скиту девонення російське; жаль тільки, що головний девін малій. В церквах особливих

1/ К.Л е о н т ьев: Восток, 1885 р.Ч.І ст.55.

2/ Монастир Богородиці Ксілургу /Тесля/ - це найперший український монастир на Афоні, з якого трохи пізніше, в 1169 р. повстав український же Св.Пантелеймонів монастир на Афоні.

прикрас нема, крім часточок мошів".

І не зважаючи на нелегку свою долю, Іллінський Скит таки пережив різні вдарі, й дотримався зовсім добре аж до Світової війни. Залежить він і тепер від грецького монастиря Пантакратора, своєї землі не має, цебто ввесь час живе на виарендуванім ґрунті. Матеріально Скит стояв зовсім добре: мав свої виноградники, гореди, млини й рибниці на Дунаю /спадщина від запорожців/. Іллінська ризниця певна коштовних шат, посуду, килимів і т.ін., - усе дари голівно колишніх запорожців. Скит має 11 своїх келій /з них 1 болгарська/ та 42 аскетичних каливи /колиби/, з них 34 українських.

Іллінський Скит має дві величні церкви: Соборний храм во імя св. Пророка Іллі, побудований ще запорожцями над Дунаю та з Кубані, й церква во імя святителя Митрофана Воронієвського.

В 1893 році ігуменом в Іллінському Скиті був о. Гавриїл. Року 1903-го тут було до 500 ченців, переважно українців.

Іллінський запорозький Скит - це справді український закуток на Афоні, ніби чудом перенесений сюди з України. Положений він у чудовій лісистій місцевості, а сам Скит увесь покритий пірамідними тополями. Українці, як відомо, люблять свою батьківщину за всіма її ознаками, а тому в Іллінському Скиті поставлений навіть вітряк, єдиний на ввесь Афон. Тут же риплять наші коледязі-журавлі. Скрізь чути мелодійну українську мову. Як і в себе вдома, українці їх на Афоні до своїх гостей пильнують буткі чёмними та щиро гостинними.

Але в другій половині XIX-го віку Іллінський Скит став постійно де-націоналізуватися, головно тому, що українці на батьківщині його цілком забули, тоді як росіяне помітно ним опікувалися. В Скиту цьому побував навіть великий князь російський Константин Миколаєвич, а це стало при-

1/ Письма Святогорца, 1850 р.ч. II ст. 199-201.

водом більшої російської опіки над цим Скитом.

Року 1892-го на Афоні побував князь Олександр Дабиж^{1/}, відвідав і нашого запорозького Скита, і писав про нього, між іншим, таке: "В то время, как любители и покровители украинской исторіи и старины, казалось, и не подозрѣвали о запорожской святынѣ на Афонѣ, щедрая и добровольная помощь не раз приходила к ней из далеких великороссійских губерній. В списках жертвоторов и ревнителей малороссійского Скита за истекшее пятидесятилѣтіе значатся имена московских и петербургских благотворителей, малороссіян же - ни одного!"...^{2/}

Така доля українського запорозького Скита на Афоні. На жаль, докладно про нього мало що знаємо, бо про нього існує тільки одна маленька окрема стаття, праця згаданого А.Дабижі, а всі інші дослідники Афона згадують про нашого Скита тільки побіжно. По 1914-му році цей український Скит мав би сильно занепасти, але обовязок українців - не допустити до цього й таки підтримати його, як нашу історичну святиню. За останні два десятиліття Св.Іллінський Скит розсилає відозви про поміч, - відозви російською мовою, - й зве себе "руським"...

Л I Т E R A T U R A.

Князь АЛЕКСАНДР ДАБИЖ: Малороссийская обитель на Афонѣ. "Кievская Старина" 1893. кн.І, ст.34-40.

К.ЛЕОНТЬЕВ: Восток, Россия и славянство, М.1885 р. Т.І, ст.34-35, 53, 55, 61, 62, 69, 71.-

Житіє и писанія старца Паисія Величковського, Одеса 1887 р.-

Словаръ Брокгауза, 1891 р. півт. 4 ст.580, 593.

В.ЩУРАТ: Чернечча республіка на Афоні. Львів 1895. ст.40-41.

И.И.СОКОЛОВ, див.Исторія христіанской Церкви в XIX вѣкѣ, Спб.1901. Т.ІІ ст.138-140.

И.И.СОКОЛОВ: Афон, див."Богословская Энциклопедія" 1903 р.Т.ІІ,

ст.223-224, 232.

1/Дабиж-молдавський княжий рід, що в 1812 р. переселився на Чорномор'я.

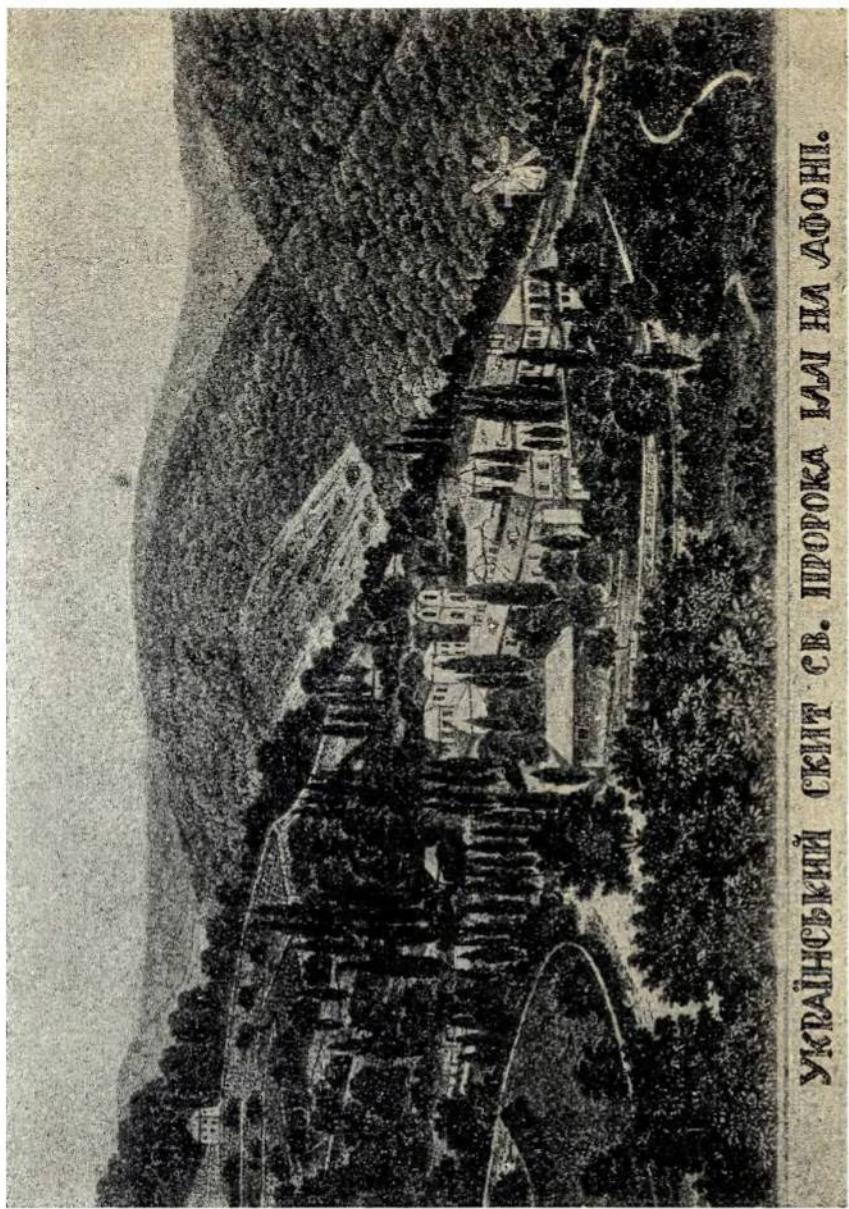
2/"Кievская Старина" за 1893 р. кн.І, ст.39.

А.ЯЦМИРСКІЙ: Воскресеніє візантійско-болгарського релігіозного мистицизма и славянской аскетической литературы в XVIII в., Харків 1905 р., відбитка з "Сборник Харк.ист.-фил.общ." т.XV за 1908 р.

Письма Святогорца к друзьям своим о Святой Горѣ Аeonской, Спб.1850 р.
Ч.II.

В "Енциклоп.Слово" Брокгауза Й Ефона, 1891 р. півт.4 на ст.582
дано знімка з Св.Іллінського Скита, повтореного і в праці Дабіжі в
"Кiev.Старині" 1893 р. кн.1.

АРХИЕПИСКОП ИЛАРИОН -
/Проф.Др.Іван Огієнко/.

УКРАЇНСЬКИЙ СКІТ СВ. ПРОРОКА ІЛЛІ НА АФОНІ.

